

Tadeusz Lewaszkiewicz

Instytut Filologii Polskiej

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

DOI: 10.14746/psj.2014.XXVII.6

Między ideą wspólnego języka słowiańskiego i słowiańskimi mikrojęzycznymi literackimi

Idea wspólnego języka słowiańskiego jest ściśle związana z dziejami słowianofilstwa¹. Za synonim słowianofilstwa uważa się zwykle wyrażenie wzajemność słowiańska. Termin panslawizm — oznaczający w zasadzie to samo — często w literaturze naukowej traktuje się jako nazwę politycznego nurtu słowianofilstwa rosyjskiego drugiej połowy XIX w., który opowiadał się za zjednoczeniem wszystkich Słowian w ramach imperium carskiego.

Słowianofilstwo i terminy pokrewne odnoszą się do wspólnych cech różnych prądów ideologicznych, które propagowały kulturalno-literackie lub nawet polityczne zjednoczenie albo przynajmniej wzajemne zbliżenie wszystkich Słowian.

Ideologia słowianofilstwa/wzajemności słowiańskiej/panslawizmu ukształtowała się w pełni w postaci różnych prądów w ciągu XIX w. Do jej rozkwitu przyczynił się rozwój wiedzy o Słowianach — o ich historii, kulturze, piśmien-

¹ O idei wspólnego języka słowiańskiego pisałem już kilka razy. W niniejszym artykule oparłem się w dużym stopniu na moich wcześniejszych publikacjach (T. Lewaszkiewicz *Panslawistyczne osobliwości leksykalne S.B. Lindego i jego projekt stworzenia wspólnego języka słowiańskiego*, Wrocław 1980; idem, *Słowianofilstwo a idea wspólnego języka słowiańskiego*, w: *L'idea dell'unità e della reciprocità slava e il suo ruolo nello sviluppo della slavistica*, red. S. Bonazza, G. Brogi Bercoff, Roma 1994, s. 53–65; idem, *Słowianofilstwo a kodyfikacja słowiańskich języków literackich w XIX wieku (ze szczególnym uwzględnieniem języków lużyckich)*, w: *Věda a ideologie v dejinách slavistiky*. Materiały z konferencji — Stará Lesná, september 1997, red. T. Ivantyšinová, Bratislava 1998, s. 59–75; idem, *Uwagi o języku przekładu i słowianofilstwie językowym H.N. Bońkowskiego*, w: P.J. Szafarzyk, *Słowiańskie starożytności*, Poznań 2003, s. 769–775; idem, *Tendencje integracyjne/unifikacyjne i dezintegracyjne w historii języków słowiańskich*, w: *Лингвокультурное пространство современной Европы через призму малых и больших языков*, Tartu 2011, s. 124–136).

nictwie, folklorze i językach. Z konieczności ograniczę się do podania ważniejszych nazwisk autorów publikujących od połowy XVIII w. do połowy XIX w.: K.G. Anton, J. Dobrovský, V.M. Durych, V. Karadžić, J. Kopitar, S.B. Linde, M. Lomonosov, W.A. Maciejowski, J. Potocki, I.B. Rakowiecki, A.L. Schlözer, W. Surowiecki, P.J. Šafárik, A.Ch. Vostokov. Na poglądy słowianofilów pierwszej połowy XIX w. wielki wpływ miała również filozofia J.G. Herdera, który podkreślał duży wkład Słowiańszczyzny do kultury ludzkości.

Zaczątki myśli słowianofilskiej można dostrzec już w średniowieczu (wzmianki o pokrewieństwie etniczno-językowym w kronikach) oraz w XVI w., choćby w *Słowniku Mączyńskiego* z 1564 r. Za pioniera słowianofilstwa/panslawizmu uchodzi jednak dopiero Juraj Križanić (1618–1683), chorwacki teolog i misjonarz Kongregacji Propagandy Wiary. Był on zwolennikiem zjednoczenia wszystkich narodów słowiańskich pod berłem cara Rosji.

W historii idei wzajemności słowiańskiej pierwszej połowy XIX w. szczególnie istotne są dwa wydarzenia: ukazanie się rozprawy J. Kollára *O literárnej vzájemnosti mezi kmeny a nářečmi slavskými* (1836)² oraz I Zjazd Słowiański w Pradze w 1848 r., w czasie którego F. Palacký wystąpił z koncepcją austroslawizmu. Zwolennicy tej ideologii opowiadali się za powstaniem federacyjnego państwa różnych narodów (w tym także słowiańskich) w ramach monarchii Habsburgów. Mniejszą rolę w dziejach słowianofilstwa odegrał II Zjazd Słowiański w Moskwie w 1867 r. Oprócz austroslawizmu ukształtowały się również inne prądy słowianofilskie, m.in.: jugoslawizm J.J. Strossmayera, różne odmiany panslawizmu rosyjskiego z drugiej połowy XIX w. (reprezentowane m.in. przez A.F. Hilferdinga, V.I. Lamanskiego i A.S. Budiloviča) oraz neoslawizm (powstały na początku XX w.), do którego nawiązywał powołany przez Stalina Komitet Wszechsłowiański (1941–1948). Towarzystwa panslawistyczne (popierane przez ZSRR i później przez Rosję) działają do dzisiaj.

J. Kollár (1793–1852) opowiadał się za poznaniem i wzbogacaniem kultur słowiańskich, za zapożyczeniem słownictwa z innych języków słowiańskich, słowiańską solidarnością w różnych dziedzinach. Oddziaływał inspirująco na tzw. ruch ilirski L. Gaja, który postulował językowe i kulturalne zjednoczenie południowych Słowian. Czechów i Słowaków J. Kollár uważał za jeden naród. Proponował, aby posługiwali się oni wspólnym językiem literackim — czeszczyzną ze słowackimi elementami językowymi. Reprezentował pogląd, że językami literackimi w świecie słowiańskim powinny być cztery podstawowe języki: rosyjski, polski, czeski i ilirski (chorwacki).

Dzieje idei wzajemności słowiańskiej są wciąż słabo zbadane. Istnieje wprawdzie wiele publikacji, ale brak zarówno rzetelnych syntez tej problematyki w historii poszczególnych narodów słowiańskich, jak i syntezy dotyczącej

² Wcześniej elementy programu wzajemności słowiańskiej można dostrzec w zbiorze wierszy *Slávy dcera* (1824, *Córa Slawy*).

całej Słowiańszczyzny. Sądzę, że należy najpierw przygotować solidne bibliografie rozumowane dziejów słowianofilstwa narodów słowiańskich, wydać chrestomatie ważniejszych publikacji o tematyce słowianofilskiej i poświęconych słowianofilstwu, przygotować reedycje niektórych manifestów słowianofilskich. Na podstawie tych materiałów możliwa będzie synteza historii idei wzajemności słowiańskiej w całej Słowiańszczyźnie. Do przygotowania takiego dzieła będzie potrzebny międzynarodowy zespół badawczy.

Ważnym składnikiem XIX-wiecznych idei wspólnotowych Słowian była problematyka językowa. Od stuleci zdawano sobie sprawę z bliskiego pokrewieństwa języków słowiańskich. Długo funkcjonował pogląd, że nie istnieją języki słowiańskie, lecz dialekty jakiegoś abstrakcyjnego języka słowiańskiego. Wymownym przykładem może być stanowisko J. Mączyńskiego: „Wszystkie te ludy [słowiańskie] przyznają się do jednego i tego samego rodzaju języka słowiańskiego, a różnią się między sobą jedynie dialektami” (w dedykacji *Leksykonu*). W zasadzie podobnie rzeczywistość językową Słowiańszczyzny pojmował S.B. Linde, który we *Wstępie do Słownika języka polskiego*³ poszczególne języki słowiańskie traktował jako dialekty.

Wiadomo, że długo funkcję wspólnego języka piśmiennictwa religijnego i świeckiego Słowian prawosławnych (tj. części Słowian południowych i Słowian wschodnich) pełnił język staro-cerkiewno-słowiański⁴. W średniowieczu funkcjonował też przez pewien czas jako język literacki w Czechach i w Chorwacji, gdzie w liturgii przetrwał śladowo do dzisiaj. Do przełomu X/XI w. był w miarę jednolity. Później przenikały do tego języka w coraz większym nasileniu lokalne elementy fonetyczne, morfologiczne i leksykalne. Od połowy XI w. mówimy o funkcjonowaniu redakcji języka cerkiewnosłowiańskiego⁵. Choć nie był on jednolity, to jego odmian terytorialnych nie uznajemy za osobne języki, lecz za warianty wspólnego języka Słowian prawosławnych. Kres jego funkcjonowania jako języka literackiego przypada — w zależności od terytorium — na okres od połowy XVIII do połowy XIX w. Później był już (pod postacią cerkiewszczyzny ruskiej) wyłącznie językiem Cerkwi prawosławnej w całej Słowiańszczyźnie.

³ S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 1–6, Warszawa 1807–1814.

⁴ J. Kurz, *Čirkevněslovanský jazyk jako mezinárodní kulturní (literární) jazyk Slovanstva*, w: *Československé přednášky pro IV. Mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě*, Praha 1958, s. 13–35; N.I. Tolstoj, *К вопросу о древнеславянском литературном языке как общем литературном языке южных и восточных славян*, „Вопросы языкознания”, 1, 1961, s. 52–66.

⁵ Oto opinia L. Moszyńskiego na ten temat: „Jak już wiemy, do naszych czasów dotrwały tylko odpisy tekstów powstałych w w. IX. Ale nie wszystkie odpisy mają jednakową wartość dla językoznawcy i filologa. Odpisy z końca X i początku XI w. wykazują bardzo stare cechy językowe i stosunkowo bliski związek z tekstami epoki cyrylometodejskiej. Ich język nazwano językiem staro-cerkiewno-słowiańskim w przeciwieństwie do pra-staro-cerkiewno-słowiańskiego języka oryginałów Cyryla i Metodego [...] z jednej strony i języka odpisów młodszych — cerkiewnosłowiańskiego z drugiej” (idem, *Wstęp do filologii słowiańskiej*, Warszawa 1984, s. 107).

W XIX w. i nawet na początku XX w. wielu słowianofilów (głównie z Rosji, ale również m.in. z Bułgarii, Macedonii i Serbii) opowiadało się za awansowaniem cerkiewnosłowiańskiego do roli języka ogólnosłowiańskiego. Ponieważ był to język martwy, zakładano wzbogacenie jego słownictwa o elementy odzwierciedlające nowe zdobycze cywilizacyjne. Teoretycznie projekt ten miał szansę realizacji tylko na obszarze Imperium Rosyjskiego, ale przecież taka reforma językowa nie miałaby sensu, funkcjonował bowiem już na jego obszarze sprawny funkcjonalnie język rosyjski. Bardziej racjonalna była propozycja przyjęcia przez Słowian języka rosyjskiego jako ogólnosłowiańskiego. Z pomysłem tym wystąpiło wielu panslawistów rosyjskich. Szczególnie aktywni byli na tym polu: A.S. Budilovič, autor dwutomowej pracy o rosyjskim jako ogólnosłowiańskim⁶, i V.I. Lamanski⁷, który zabiegał głównie o upowszechnienie rosyjskiego jako języka piśmiennictwa wśród Słowian południowych. Zwolennikami wspomnianej idei byli niektórzy filologowie rosyjscy i wielu słowianofilów rosyjskich oraz innosłowiańskich. W Polsce inicjatywa ta miała marginalne poparcie. Akceptację rosyjskiego jako języka literackiego Polaków traktowano jako zdradę narodową.

Wielu wybitnych Słowian (np. J. Jungmann — znany budziciel czeskiego odrodzenia narodowego i językowego, L'. Štúr — kodyfikator słowackiego języka narodowego, J.A. Smoler — wybitny łużycki działacz narodowy, publicysta i filolog) poparło ideę posługiwania się w Słowiańszczyźnie językiem rosyjskim jako prestiżowym językiem literatury i nauki, ale jednocześnie dążyli oni do kodyfikacji i funkcjonalnego doskonalenia narodowych języków słowiańskich. W każdym narodzie słowiańskim istnieli zwolennicy jednego państwa słowiańskiego lub federacji państw słowiańskich pod protektorem Rosji.

L. Gaj i inni iliryści chorwaccy myśleli nawet o upowszechnieniu w świecie słowiańskim chorwackiego jako języka ogólnosłowiańskiego. Później zachęcali do przyjęcia chorwackiego jako języka narodów południowosłowiańskich i ostatecznie zdecydowali się na „wspólny” język Chorwatów i Serbów na podstawie dialektu sztokawskiego.

M. Hattala (1821–1903), znany filolog pochodzenia słowackiego, uważał, że funkcję języka ogólnosłowiańskiego powinien pełnić język serbsko-chorwacki⁸. Sporo Serbów i Słoweńców (rzadko przedstawiciele innych narodów słowiańskich) widziałyby w funkcji języka ogólnosłowiańskiego swoje języki narodowe. Wielu słowianofilów nawiązywało do poglądu J. Kollára, tj. chcieli oni, aby

⁶ A.S. Budilovič, *Общеславянскій языкъ въ ряду другихъ общихъ языковъ древней и новой Европы*, t. I–II, Warszawa 1892.

⁷ V.I. Lamanski, *Сербія и южно-славянскія провинціи Австріи*, Санкт-Петербург 1864.

⁸ A.D. Duličenko, *К обоснованию славянской интерлингвистики: идея славянской взаимности и всеславянского языка в истории славян*, „Socjolingwistyka”, 24–25, 2010–2011, s. 59–110, tu: s. 76.

literackimi językami słowiańskimi (tj. językami literatury, nauki, publicystyki) były tylko cztery języki słowiańskie: rosyjski, polski, czeski i chorwacki. Większość narodów słowiańskich musiałaby zdecydować się na jeden z wymienionych języków.

Częściowo koncepcję panslawistów XIX-wiecznych udało się zrealizować w czasach ZSRR, kiedy rosyjski stał się wspólnym językiem Rosjan, Ukraińców i Białorusinów. Do rozpadu ZSRR rosyjski był też rozpowszechniony w nauce tzw. krajów socjalistycznych jako język publikacji i konferencji. W Jugosławii język serbsko-chorwacki (tj. serbski lub chorwacki) pełnił w zasadzie funkcję języka państwowego. W okresie międzywojennym próbowano stworzyć w Czechosłowacji język czechosłowacki (tj. czeski z elementami słowackimi). Pomysł ten krytykowali zwłaszcza Słowacy.

Omówione powyżej idee wspólnego języka słowiańskiego odwoływały się do martwego języka cerkiewnosłowiańskiego lub do żywego języka etnicznego (głównie rosyjskiego). Oprócz tego opracowano projekty sztucznych języków ogólnosłowiańskich, tj. „esperanta słowiańskiego”⁹. Dotychczas najdłuższą listę takich pomysłów słowianofilskich (21 propozycji) przedstawił A.D. Duličenko¹⁰, który od wielu lat problematykę wspólnych języków słowiańskich rozpatruje w ramach słowiańskiej interlingwistyki¹¹. Oto autorzy tych projektów, daty ich powstania, przynależność narodowa lub państwowa ich twórców i nazwy

⁹ R. Auty, *Úvahy o všeslovanském jazyku v době obrozenské*, „Slavica Pragensia”, 4, 1962, s. 543–548; J. Bělič, *Jungmannovy představy o možnosti jazykového sjednocení Slovanů*, „Acta Universitatis Carolinae, Philologica”, 3–4, „Slavica Pragensia”, XVII, 1974, s. 115–132; I.V. Čurkina, *Проблемы создания общеславянского языка в конце XVIII–XIX вв. Национально-политический аспект*, w: *История, культура, этнография и фольклор славянских народов. XI Международный съезд славистов. Братислава, сентябрь 1993 г. Доклады российской делегации*, Moskwa 1993, s. 180–195; S. Damjanović, *Glasovi i oblici općeslavenskoga jezika*, Zagreb 1993; A.D. Duličenko *К обоснованию славянской интерлингвистики...*; idem, *Славянская интерлингвистика: идея славянской взаимности и всеславянского языка в истории славян*, w: *Основы славянской филологии. Историко-этнографическая и этнолингвистическая проблематика*, t. I, Opole 2011, s. 457–488; D. Ivanova, *Концепции и модели за общославянски книжовен език в културната история на славянските народи в периода на националното им възраждане (XVII–XIX в.)*, w: *VIII Kolokwium Slawistyczne Polsko-Bułgarskie / Collectanea Polono-Bulgarica*, t. I, red. M. Walczak-Mikołajczakowa, Gniezno 2001, s. 89–107; T. Lewaszkiewicz, *Panslawistyczne osobliwości leksykalne...*; idem, *Słowianofilstwo a idea*; idem, *Słowianofilstwo a kodyfikacja...*; idem, *Uwagi o języku przekładu...*

¹⁰ A.D. Duličenko, *К обоснованию славянской интерлингвистики...*, s. 61; idem, *Славянская...*, s. 459–460.

¹¹ Interlingwistyka jest działem językoznawstwa, który zajmuje się językami międzynarodowymi. Szczególnie interesują ją języki sztuczne — ogólnoswiatowe lub przeznaczone dla niektórych narodów (np. sztuczne języki ogólnosłowiańskie). Do lat 70. XX w. powstało na świecie ponad 900 projektów języków sztucznych (A.D. Duličenko, *К обоснованию славянской интерлингвистики...*, s. 59). Najwięcej zwolenników mają dwa języki: volapük (1879) i esperanto (1887). Inne języki sztuczne to m.in.: adamitik, ido, occidental, novial, solresol, interlingua Peano, interlingua Godego.

wspólnych języków słowiańskich: **Šime Budinić** (1583), Chorwacja — slovignsky/slouignisky jazik; **Juraj Križanić** (1657–1666), Chorwacja — ruski jezik; **G. Sapel** (1790), Słowenia — [brak nazwy języka]; **Blaž Kumerdej** (1793), Słowenia — [brak nazwy języka]; **Stefan Stratimirović** (1796), Serbia — opšti slovenski jezik; **Samuel B. Linde** (1807–1814), Polska — powszechny słowiański język [wspólny język słowiański]; **Joann/Ján Herkel**⁹ (1826), Słowacja — lingua slavica universalis; **Matija Ban** (1847–1849), Serbia-Chorwacja — sveslavjanski jezik; **Jakob Radoslav Razlag** (1850), Słowenia — vseslavjanski jezik; **Božidar (Matija) Raić/Raič/Reich** (1853), Słowenia, sveslavenski jezik; **Matija Majar** (1848–1865), Słowenia — uzajemni slavjanski jezik; **Oroslav Caf** (ok. 1872), Słowenia — [vseslovanski jezik]; **Ignác Hošek** (1907), Czechy — neuslawisch; **Josef Konečný** (1912), Czechy — slavina (slovanské esperanto); **Edmund Kolkop** (1912), Czechy — slovanština; **Petr Stojan, D. Čupovski** (1913–1916), Rosja — [brak nazwy języka]; **B. Holý** (1920), Czechy — slavski jezik; **Č. Džurdžević** (1940), Serbia — sveslav (sveslovenski jezik); **A.E. Zidek** (lata 40. XX w.), USA — slovan; **Ladislav Podmele** i inni (1954–1958), Czechy — međuslavjanski jezik; projekt anonimowy z XX w., Wielka Brytania — slawsky. Powołując się na T. Bergera¹², A.D. Duličenko wymienia również najnowsze projekty m.in.: Glagolica, Proslava, Ruslavsk, Slavisk, Slovio¹³. Do listy A.D. Duličenko dodam jeszcze trzy projekty, których pomysłodawcy głównie jednak zamierzali stworzyć regionalne języki słowiańskie.

W XVI w. na obszarze Istrii i Przymorza powstała koncepcja wspólnego języka Chorwatów, Dalmatyńczyków, Słoweńców, Bośniaków, Serbów i Bułgarów. Był to projekt **Stipana Istrijana** (1521–około 1568) (którego zwano też Konzulem), **Juraja Cvečicia** (około 1520–1585) i **Antona Dalmantina** (?–1579)¹⁴. Proponowany przez nich język składał się z elementów dialektu kajkawskiego i sztokawskiego, jak również z cerkiewizmów. **J.B. Podstranský** stworzył w latach 1851–1852 koncepcję języka zachodniosłowiańskiego¹⁵, ale nie wykluczał możliwości posługiwania się tym językiem jako ogólnosłowiańskim. **Grigor Prličev** (1831–1893), macedoński pisarz i działacz kulturalny, sądził, że jego propozycja wspólnego języka Macedończyków i Bułgarów może mieć szerszy zasięg słowiański¹⁶.

Większość projektów lingua communis slavica nie doczekała się szczegółowych opracowań — znane są one przeważnie ze wzmianek w literaturze nauko-

¹² T. Berger, *Vom Erfinden slavischer Sprachen*, w: *Germano-Slavistische Beiträge*. Festschrift für P. Rehder zum 65. Geburtstag, München 2004.

¹³ A.D. Duličenko, *Славянская...*, s. 485.

¹⁴ B. Oczkova, *Język chorwacki*, w: *Słowiańskie języki literackie. Rys historyczny*, red. B. Oczkova, E. Szczepańska przy współpracy T. Kwoki, Kraków 2011, s. 293–316, tu: s. 301.

¹⁵ T. Lewaszkiewicz, *Słowianofilstwo a idea...*

¹⁶ D. Ivanova, *Концепции...*

wej. Dosyć dobrze przeanalizowano koncepcje następujących słowianofilów: Š. Budinić¹⁷, J. Križanić¹⁸, S.B. Linde¹⁹, J. Herkel²⁰, M. Majar²¹.

Propozycja języka ogólnosłowiańskiego Š. Budinicia to w zasadzie dialekt czakawski, dosyć liczne elementy cerkiewne i po kilkanaście wyrazów czeskich i polskich. Język J. Križanicia L. Moszyński określił jako „rusko-chorwackie koine”²², ale w rzeczywistości można w nim dostrzec elementy ogólnosłowiańskie, cerkiewne, rosyjskie, chorwackie i nieliczne polskie. Słowianofile poznali ten język dopiero pod koniec XIX w., kiedy panslawiści rosyjscy opublikowali dzieła J. Križanicia.

Samuel B. Linde swoją panslawistyczną ideę językową przedstawił we *Wstępie do Słownika języka polskiego*. Sądził on, że w przyszłości ogólnosłowiańskim językiem literatury, nauki i kultury może się stać język polski, ponieważ w ówczesnym świecie słowiańskim nie było bardziej wyrobionego języka literackiego. Linde radził więc słowianofilom wprowadzać do polszczyzny zapożyczenia słowiańskie oraz wyrazy wzorowane na słowiańskich jednostkach leksykalnych, aby zbliżyć ją do innych języków słowiańskich i w ten sposób umożliwić zjednoczenie językowe. Rozpoczął wstępny etap slawizacji polszczyzny, włączając do swojego słownika, który jest jednocześnie porównawczym słownikiem leksyki słowiańskiej, prawie pięć tysięcy tzw. panslawistycznych osobliwości leksykalnych. Są to zapożyczenia właściwe (różniące się od wzorów słowiańskich tylko fonetyką), modyfikacje morfologiczne i odpowiedniki etymologiczne, różnego typu kalki, odpowiedniki semantyczne haseł słowiańskich. Wiele tych wyrazów to formacje potencjalne, możliwe w polszczyźnie

¹⁷ B. Oczkowa, *Próba stworzenia języka ogólnosłowiańskiego przez Šime Budinicia*, w: *Prekursorzy słowiańskiego językoznawstwa porównawczego (do końca XVIII wieku)*, red. H. Orzechowska i M. Basaj, Wrocław 1987, s. 121–129.

¹⁸ T. Eekman, *Грамматический и лексический состав языка Ю. Крижанича*, w: *Dutch Contributions to the Fifth International Congress of Slavists (Sofia 1963)*, Haga 1963, s. 43–77; L. Moszyński, *Koncepcje slawistyczne w gramatyce Juraja Križanicia*, w: *Prekursorzy słowiańskiego językoznawstwa porównawczego (do końca XVIII wieku)*, red. H. Orzechowska i M. Basaj, Wrocław, s. 169–174; A.D. Duličenko, *Sveslovenski jezik Juraja Križanica u kontekstu slovenske interlingvistike*, „Južnoslovenski filolog”, XLV 1989, s. 71–90; idem, *К обоснованию славянской интерлингвистики...*; idem, *Славянская...*

¹⁹ T. Lewaszewicz, *Panslawistyczne osobliwości leksykalne...*; idem, *Słowianofilstwo a idea...*

²⁰ A.D. Duličenko, *К обоснованию славянской интерлингвистики...*; idem, *Славянская...*; A. Mat'ovčik, *Ján Herkel' a jeho jazykovedné dielo*, „Jazykovedný časopis”, 12, 1961, s. 62–69; J. Vavro, *Ján Herkel' a Šafárikova kritika jeho všeslovanskej gramatiky*, *Sbornik Filozofickej fakulty Univerzity P.J. Šafárika v Prešove*, 2, 1961, s. 195–209.

²¹ A.D. Duličenko, *Фран Миклошич и Матия Маяр Зильский: от языка праславянского к языку всеславянскому*, w: *Miklošičev Zbornik. Mednarodni simpozij v Ljubljani od 26. do 28. junija 1991, Obdobja 13*, red. J. Toporišič, T. Logar, F. Jakopin, Ljubljana 1992, s. 431–444; idem, *К обоснованию славянской интерлингвистики...*; idem, *Славянская...*

²² L. Moszyński, *Koncepcje slawistyczne...*, s. 171.

bez uwzględniania wzorów słowiańskich. Leksykograf nie narzucał tych wyrazów, lecz jedynie proponował jako możliwe do zastosowania, choć często były to słowa właściwie zbędne z punktu widzenia komunikacji językowej. Prawdopodobnie dopuszczał też możliwość wzbogacenia języka polskiego o innosłowiańskie elementy gramatyczne i słownictwo zawierające rdzenie nieistniejące w polszczyźnie. Takie działania miały się przyczynić do zbliżenia między polszczyzną i innymi językami słowiańskimi, a to ułatwiłoby powstanie (głównie na podstawie polskiego) wspólnego języka słowiańskiego.

J. Herkel²³ wykorzystał elementy gramatyczne i leksykalne różnych języków słowiańskich, ale podstawę jego języka ogólnosłowiańskiego stanowiła jednak słowacczyzna²³. M. Majar zaprezentował swój projekt w kilku publikacjach²⁴. Najpierw był zwolennikiem zbliżenia pod względem gramatycznym i leksykalnym słoweńskiego, chorwackiego i bułgarskiego, aby mógł powstać wspólny język południowosłowiański. Później zachęcał do zbliżenia wszystkich języków słowiańskich pod względem pisowni, gramatyki i słownictwa, co miało doprowadzić do powstania wspólnego języka słowiańskiego.

Z braku miejsca nie mogłem dokładniej omówić słowiańskich koncepcji języka ogólnosłowiańskiego. Osoby zainteresowane problematyką interlingwistyki słowiańskiej odsyłam do podanej literatury przedmiotu.

Z całą pewnością były to pomysły utopijne. Pozytywnie można ocenić zapożyczanie leksyki słowiańskiej, jeśli przyczyniała się ona do funkcjonalnego wydoskonalenia języków. Tak stało się np. w XIX w. w wypadku języka czeskiego, zapożyczającego wyrazy polskie, rosyjskie i rzadko chorwackie, oraz górnołużyckiego, który przejął wiele słów z języka czeskiego i pewną liczbę z polskiego. Idea wspólnego języka słowiańskiego pozostawała w sprzeczności z XIX-wiecznym programem odrodzenia narodowego i językowego Słowian. Narody słowiańskie odrzuciły ją, ponieważ chciały utrzymać istniejące już języki lub skodyfikować nowe języki literackie.

Pomysły na integrację językową Słowian należą już do przeszłości. Marzenia o jedności językowej (a nawet narodowej i państwowej) Słowian były tylko fanaberią słowianofilsko usposobionej inteligencji. Nie doszła do skutku nawet możliwa do zrealizowania idea wspólnego alfabetu słowiańskiego, opartego na łacinie i cyrylicy²⁵. Koncepcja pełnej jedności słowiańskiej była i jest nieracjonalna oraz szkodliwa, tak jak nie do przyjęcia jest całkowita jedność polityczna, kulturowa i moralna narodu. Idee jednościowe/wspólnotowe propagowano w epoce, gdy nie było możliwości ich realizacji. Kiedy zaistniały ku temu odpo-

²³ J. Herkel', *Elementa universalis linguae Slavicae e vivis dialectis eruta et sanis logicae principiiis suffulta*, Budin 1826.

²⁴ M.in. w następujących: M. Majar, *Pravila kako izobračevati ilirsko narečija i u obće slavenski jeziki*, Ljubljana 1848; idem, *Узajemни правоник славански, то је узajemna slovnica ali mluvnica slavjanska*, V zlatnom Pragu 1863–1865.

²⁵ M. Basaj, *O projektach pisma dla lingua slavica*, „Prace Filologiczne”, 32, 1985, s. 35–43.

wiednie warunki, urzeczywistniano je z zastosowaniem środków państwowego przymusu, aż narody słowiańskie zapragnęły pełnej niepodległości — stąd rozpad Słowiańszczyzny Wschodniej, Jugosławii (po bratobójczej wojnie) i Czechosłowacji. Obecnie świat słowiański jest w dużym stopniu rozbity i skłócony.

Gdy chodzi o ideę sztucznego języka ogólnosłowiańskiego, należy wyraźnie stwierdzić, że nigdy nie powstała głęboko przemyślana propozycja esperanta słowiańskiego, oparta na obszernej gramatyce, dużym słowniku i antologii tekstów w języku ogólnosłowiańskim. Zabrakło słowianofilskiego Zamenhofa i dlatego projekty esperanta słowiańskiego były powierzchowne; język taki nie upowszechnił się nawet wśród hobbystów.

W XIX i częściowo na początku XX w. słowianofile dążyli do integracji językowej, narodowej i czasem państwowej. Od połowy XX w. (a zwłaszcza po 1990 r.) obserwujemy dezintegrację słowiańskiego świata językowego. Działania te mają charakter antysłowianofilski.

Po drugiej wojnie światowej skodyfikowano macedoński język literacki. Rozpad Jugosławii doprowadził ostatecznie do zerwania więzi łączących serbski i chorwacki. Osobnymi językami słowiańskimi stały się bośniacki i czarnogórski.

Najbardziej do dezintegracji słowiańskiego świata językowego przyczynia się kodyfikacja tzw. mikrojęzyków słowiańskich, które kiedyś określano jako języki regionalne lub języki grup etnicznych. Często ich nosiciele uważają się też za przedstawicieli odrębnych narodów słowiańskich. Niektóre mikrojęzyki mają długą tradycję rozwojową, większość istnieje kilkadziesiąt lub kilkanaście lat.

A.D. Duličenko wyróżnił w 1981 r. 12 tego typu języków, w dwutomowej zaś pracy z lat 2003–2004 — 18 mikrojęzyków i 2 projekty/eksperymenty²⁶: mikrojęzyki **wyspowe** — rusiński w Wojwodinie i Chorwacji, gradiszczkańsko-chorwacki w Austrii, na Węgrzech, na Morawach i pod Bratysławą, chorwacko-molizański w prowincji Molise we Włoszech, rezjański (dialekt słoweński we Włoszech), banacko-bułgarski w Rumunii i Serbii; **peryferyjno-wyspowe** — karpacko-rusiński/łemkowski na Ukrainie, we wschodniej Słowacji, w Polsce oraz na Węgrzech i w Rumunii, w USA i w Kanadzie, macedońsko-egejski (Grecja, skąd Macedończycy emigrowali do różnych krajów), pomacki w Bułgarii i Grecji, wenecko-słoweński we Włoszech; **peryferyjne/regionalne** — czakawski, kajkawski, prekmursko-słoweński w Słowenii, Austrii i na Węgrzech, laski na pograniczu czesko-polskim, wschodniosłowacki, zachodniopoleski; **autonomiczne** — kaszubski, górnołużycki i dolnołużycki²⁷. Podjęto również próby kodyfikacji innych mikrojęzyków słowiańskich, np. morawskiego, mazurskiego,

²⁶ A.D. Duličenko, *Славянские литературные микроязыки. (Вопросы формирования и развития)*, Tallin 1981; idem, *Международные вспомогательные языки*, Tallin 1990; idem, *Славянские литературные микроязыки. Образцы текстов*, t. I–II, Tartu 2003–2004; idem, *Славянская...*

²⁷ Górnołużycki i dolnołużycki zalicza się do mikrojęzyków głównie ze względu na małą liczbę użytkowników.

podhalańskiego, śląskiego, wickiego (wičski jazyk — język oparty na polskich gwarach kresowych z obszaru Litwy), holszańskiego (język oparty na gwarach białoruskich z obszaru Litwy).

Kodyfikacje słowiańskich mikrojęzyków literackich niewątpliwie wzbogacają słowiańskie kultury regionalne i wyspowe, podtrzymują tożsamość narodową/etniczną użytkowników mikrojęzyka i dzięki temu zapobiegają ich asymilacji. Problem może pojawić się dopiero wtedy, gdy podejmie się próby zmuszania użytkowników innego języka słowiańskiego (makrojęzyka) do nauki mikrojęzyka oraz posługiwania się nim w życiu społecznym — w urzędach, sądach, szkołach, w zakładach pracy. Innym niebezpieczeństwem społecznym — dezintegrującym narody słowiańskie — jest domaganie się autonomii, co może być wstępem do przyszłych secesji.

LITERATURA

- Auty R., *Úvahy o všeslovanském jazyku v době obrozenské*, Slavica Pragensia, 4, 1962, s. 543–548.
- Basaj M., *O projektach pisma dla lingua slavica*, Prace Filologiczne, 32, 1985, s. 35–43.
- Bělič J., *Jungmannovy představy o možnosti jazykového sjednocení Slovanů*, Acta Universitatis Carolinae, Philologica, 3–4, Slavica Pragensia, XVII, 1974, s. 115–132.
- Berger T., *Vom Erfinden slavischer Sprachen*, w: *Germano-Slavistische Beiträge. Festschrift für P. Rehder zum 65. Geburtstag*, München 2004, s. 19–28.
- Budilovič A.S. [Будиловичъ А.С.], *Общеславянскій языкъ въ ряду другихъ общихъ языковъ древней и новой Европы*, т. I–II, Варшава 1892.
- Čurkina I.V. [Чуркина И.В.], *Проблемы создания общеславянского языка в конце XVIII–XIX вв. Национально-политический аспект*, w: *История, культура, этнография и фольклор славянских народов. XI Международный съезд славистов. Братислава, сентябрь 1993 г. Доклады российской делегации*, Москва 1993, s. 180–195.
- Damjanović S., *Glasovi i oblici općeslavenskoga jezika*, Zagreb 1993.
- Duličenko A.D. [Дуличенко А.Д.], *Фран Миклошич и Матия Маяр Зильский: от языка праславянского к языку всеславянскому*, w: *Miklošičev Zbornik. Mednarodni simpozij v Ljubljani od 26. do 28. junija 1991*, Obdobja 13, red. J. Toporišič, T. Logar, F. Jakopin, Ljubljana 1992, s. 431–444.
- Duličenko A.D. [Дуличенко А.Д.], *К обоснованию славянской интерлингвистики: идея славянской взаимности и всеславянского языка в истории славян*, Socjolingwistyka, 24–25, 2010–2011, s. 59–110.
- Duličenko A.D. [Дуличенко А.Д.], *Международные вспомогательные языки*, Таллин-Валгус 1990.
- Duličenko A.D. [Дуличенко А.Д.], *Славянская интерлингвистика: идея славянской взаимности и всеславянского языка в истории славян*, w: *Основы славянской филологии. Историко-этнографическая и этнолингвистическая проблематика*, т. I, Opole 2011, s. 457–488.

- Duličenko A.D. [Дуличенко А.Д.], *Славянские литературные микроязыки. (Вопросы формирования и развития)*, Таллин-Валгус 1981.
- Duličenko A.D. [Дуличенко А.Д.], *Славянские литературные микроязыки. Образцы текстов, I–II*, Тарту 2003–2004.
- Duličenko A.D., *Sveslovenski jezik Juraja Križanića u kontekstu slovenske interlingvistike*, Južnoslovenski filolog, XLV, 1989, s. 71–90.
- Eekman T., *Грамматический и лексический состав языка Ю. Крижанича*, w: *Dutch Contributions to the Fifth International Congress of Slavists (Sofia 1963)*, Haga 1963, s. 43–77.
- Herkeľ J., *Elementa universalis linguae Slavicae e vivis dialectis eruta et sanis logicae principiis suffulta*, Budin 1826.
- Ivanova D. [Иванова Д.], *Концепции и модели за общославянски книжовен език в културната история на славянските народи в периода на националното им възраждане (XVII–XIX в.)*, w: *VIII Kolokwium Slawistyczne Polsko-Bułgarskie / Collectanea Polono-Bulgarica*, t. I, red. M. Walczak-Mikołajczakowa, Gniezno 2001, s. 89–107.
- Kurz J., *Církevněslovanský jazyk jako mezinárodní kulturní (literární) jazyk Slovanstva*, w: *Československé přednášky pro IV. Mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě*, Praha 1958, s. 13–35.
- Lamanski V.I., [Ламанский В.И.], *Сербія и южно-славянскія провинціи Австріи*, Санктъ-Петербургъ 1864.
- Lewaszkievicz T., *Panslawistyczne osobliwości leksykalne S.B. Lindego i jego projekt stworzenia wspólnego języka słowiańskiego*, Wrocław 1980.
- Lewaszkievicz T., *Słowianofilstwo a idea wspólnego języka słowiańskiego*, w: *L'idea dell'unità e della reciprocità slava e il suo ruolo nello sviluppo della slavistica*, red. S. Bonazza, G. Brogi Bercoff, Roma 1994, s. 53–65.
- Lewaszkievicz T., *Słowianofilstwo a kodyfikacja słowiańskich języków literackich w XIX wieku (ze szczególnym uwzględnieniem języków tużyckich)*, w: *Veda a ideológia v dejinách slavistiky. Materiály z konferencie – Stará Lesná, september 1997*, red. T. Ivantyšynová, Bratislava 1998, s. 59–75.
- Lewaszkievicz T., *Tendencje integracyjne/unifikacyjne i dezintegracyjne w historii języków słowiańskich*, w: *Лингвокультурное пространство современной Европы через призму малых и больших языков*, Tartu 2011, s. 124–136.
- Lewaszkievicz T., *Uwagi o języku przekładu i słowianofilstwie językowym H.N. Bońkowskiego*, w: P.J. Szafarzyk, *Słowiańskie starożytności*, Poznań 2003, s. 769–775.
- Maťovčík A., *Ján Herkeľ a jeho jazykovedné dielo*, Jazykovedný časopis, 12, 1961, s. 62–69.
- Moszyński L., *Koncepcje slawistyczne w gramatyce Juraja Križanicia*, w: *Prekursorzy słowiańskiego językoznawstwa porównawczego (do końca XVIII wieku)*, red. H. Orzechowska i M. Basaj, Wrocław 1987, s. 169–174.
- Moszyński L., *Wstęp do filologii słowiańskiej*, Warszawa 1984.
- Oczkowa B., *Język chorwacki*, w: *Słowiańskie języki literackie. Rys historyczny*, red. B. Oczkowa, E. Szczepańska przy współpracy T. Kwoki, Kraków 2011, s. 293–316.

- Oczkowa B., *Próba stworzenia języka ogólnosłowiańskiego przez Šime Budinicia, w: Prekursorzy słowiańskiego językoznawstwa porównawczego (do końca XVIII wieku)*, red. H. Orzechowska i M. Basaj, Wrocław 1987, s. 121–129.
- Tolstoj N.I. [Толстой Н.И.], *К вопросу о древнеславянском литературном языке как общем литературном языке южных и восточных славян*, Вопросы языкознания, 1, 1961, s. 52–66.
- Vavro J., *Ján Herkel'a Šafárikova kritika jeho všeslovanskej gramatiky*, Sborník Filologickej fakulty Univerzity P.J. Šafárika v Prešove, 2, 1961, s. 195–209.

Tadeusz Lewaszkiwicz

Between the Idea of a Common Slavic Language and Slavic Literary Microlanguages

The idea of a common Slavic language has been strictly connected with the history of Slavophilism. The concept to use Russian or Old Church Slavonic as an all-Slavic language found numerous advocates. Apart from this, the projects of artificial all-Slavic languages were elaborated, that is “Slavic Esperanto”. Until today, we have come to know 29 such projects, among others, by J. Križanić, S.B. Linde (mainly on the basis of the Polish language), J. Herkel, M. Majar. A manifestation of the disintegration of the Slavic linguistic world is the formation of the so-called Slavic literary microlanguages. Nowadays, there exists more than 20 of such languages or the attempts of their codification.

Keywords: slavophilism, Slavic reciprocity, Pan-Slavism, common Slavic language, “Slavic Esperanto”, Slavic literary microlanguages, J. Križanić, J. Kollár, S.B. Linde, J. Herkel', M. Majar, A.S. Budilovič